

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2020 2. SZÁM
LXII. ÉVFOLYAM

Sudár Balázs
Hétország. Egy rejtélyes ország
a 10. századi Kaukázusban

Virovecz Nándor
Tinódi történeti hitelességének kérdéséhez

Hatos Pál
Egy lehetetlen történet.
Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság

Meszerics Tamás
A Magyarországra irányuló
angol és amerikai titkos propagandaműveletek
a második világháborúban

Lakatos Bálint
Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526).
Adattár

TARTALOMJEGYZÉK

LXII. évfolyam, 2020. 2. szám

TANULMÁNYOK

Sudár Balázs • Hétország. Egy rejtélyes ország a 10. századi Kaukázusban 213

Virovecz Nándor • Tinódi történeti hitelességének kérdéséhez: kortárs beszámoló a „szalkai viadalról” 223

Hatos Pál • Egy lehetetlen történet. Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság 245

Meszerics Tamás • „A bensőséges barát bizalmas hangján”. A Magyarországra irányuló angol és amerikai titkos propagandaműveletek a második világháborúban 267

ADATTÁR

Lakatos Bálint • A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). II. rész. Adattár 281

MÉRLEG

Pócs Nándor • Kentaurok 363

MÉRLEG

KENTAUROK

PÓCS NÁNDOR

Bartha Ákos: *Populizmus, népiség, modernizáció. Fejezetek a kelet-közép-európai politikai gondolkodás 20. századi történetéből*. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)

Több mint ezerháromszáz cikk és tárcsa, felszólalások, interpellációk száza. A halála után emléktábla-avató beszédek, méltatások és hagiografikus cikkek tömkelege, tucatnyi visszaemlékezés, sok-sok életrajztöredék. Elképesztő mennyiségű iratanyagot kellett tehát Bartha Ákosnak feldolgoznia ahhoz, hogy 2019-ben napvilágot láthasson a Bajcsy-Zsilinszky Endre életútját és emlékezetét feldolgozó munkája.¹ A vaskos kötet, amelyben csak az irodalomjegyzék több mint harminc oldalt tesz ki, valóban hiánypótló szándékkal fródott. Komoly munka van tehát benne. Az életrajz keletkezéstörténete azonban nem csak a Bajcsy-kultusz sajátosságai miatt érdekes, de Bartha Ákos előmenetele szempontjából is az.

Ami az előbbit illeti, a köztudatban leginkább a Sopronkőhidán kivégzett ellenálló képe maradt fent, és mintha háttérbe szorult volna az a huszonhat év, amit a magyar politikai életben korábban eltöltött. Erre a hiátusra a korábbi csonka életrajzokban megbúvó talány adhat választ: baloldali fordulat nélkül lehet-e valaki „parasztgyilkosból” „antifasiszta” ellenálló? Bartha Ákos kutatásai alapján azt láthatjuk, hogy ez a fajta pályamódosulás csak egy utólagos (főként emlékezetpolitikai) konstrukció, amely nem csak Bajcsy-Zsilinszky életét, de az egész ellenállást is átgyúrni igyekezett. Azonban a nemzeti hősközhöz nyúlni csak óvatos és alapos kezekkel érdemes,² még akkor is, ha az a bizonyos antifasiszta konszenzus, amely Bajcsy-Zsilinszky Endrét az utcatáblák, terek és sugárutak névadójává tette, manapság mintha veszített volna az erejéből. Ugyanakkor az elhalványuló érzelmi telítettség sokat segíthet egy ennyire ellentmondásos életút történeti feldolgozásakor. Ám arra a kérdésre, hogy Bartha Ákos miért éppen Bajcsy-Zsilinszky Endre életrajzát írta meg, nem csak a történettudományi kereslet adja meg a választ, a történész korábbi munkássága is a segítségünkre lehet.

Pócs Nándor, tudományos kutató, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

¹ Bartha Ákos: *Bajcsy-Zsilinszky Endre. Életút és utóélet*. Bp., 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)

² Az Áchim-ügy kapcsán a vita még száz év múltán sem zárult le teljesen. A kötet bemutatása kapcsán egy kisebb pengeváltásra került sor az *Evangelikus Élet* hasábjain. Lásd Dr. Szeberényi Andor: Bajcsy-Zsilinszkyt a bíróság felmentette. *Evangelikus Élet* 84 (2019) 23–24. sz. 50., Bartha Ákos: A tényfeltáró munka a történész feladata. *Evangelikus Élet* 84 (2019) 25–26. sz. 50.

Aki egy ilyen nagy fába vágja a fejszét, annak többek között jártasnak kell lennie a két világháború közötti időszakot feszítő társadalmi kérdésekben, a jobb- és baloldali indíttatású modernizációs vitákban, a korszak publicisztikai irodalmában. Figyelembe véve a nagyjából tíz évet felölelő történetírói munkásságát, Bartha Ákos megfelelt ezeknek a kritériumoknak. A föld népéhez és a népi írókhoz tagadhatatlan empátiával közelítő szerző a korábbi évek során már letette a névjegyét a helyi és országos érvényű kutatásokban is. Nem csak a sárospataki falukutatással foglalkozott,³ de az azóta sajnos megszűnt *Népi blog* fórumán is több írást jegyzett,⁴ a számos más témában született tanulmánya mellett.

A Bajcsy-Zsilinszky-életrajzhoz vezető rögzös úton azonban ott áll egy tanulmánykötet, amely az ismertetéseket tekintve méltatlanul kevés figyelmet kapott, annak ellenére, hogy fontos – igaz, nem minden esetben könnyen olvasható – munkáról van szó.⁵ Ebben a szerző a populizmus–népiség–modernizáció fogalmi hármast mentén, a korábban publikált tanulmányait rendezte egybe. Ahogy könyvismertetésében Papp István is megjegyezte,⁶ Bartha nem csak összeválogatta a korábbi évek írásait, de azokat újra is szerkesztette, néhol pedig ki is egészítette. Ezzel pedig sikerült az egymással egyébként csak laza összefüggésben lévő tanulmányokat logikus és szemléletes módon összefűznie. A négy nagyobb fejezetblokkban leíró és teoretikus jellegű írásokat is találunk, ami arról tanúskodik, hogy a szerző egyszerre több pályán is otthonosan mozog.

A kötet címében szereplő két fogalom (populizmus és népiség) látszólag egyazon jelenségre utal, de Bartha komoly szakirodalmi áttekintést nyújtó bevezető tanulmányának (13–46) tükrében a szétválasztás indokoltnak tűnik. A nemzetközi tendenciákat is figyelembe véve a populizmus egyszerre és külön-külön is jelenthet politikai demagógiát, jogkiterjesztést, nemzeti öncélúságot, és harmadikutas gazdasági elképzeléseket. A szerző által részletesen bemutatott terminológiai kavalkádban tehát nehéz megtalálni a magyar népi mozgalom helyét, de még a helyes megnevezését is. Mivel a jelentéstartalom túlon-túl képlekeny, a Papp István által javasolt formula („magyar populizmus”) helyett Bartha úgy véli, „jobban járunk, ha a további összeviasszágokat elkerülendő, idegen nyelvről publikációkban is a magyar »népi« kifejezést használjuk, ahogy a »narodnyik« és a »völkisch« kifejezés sem lett tükrörfordítások áldozata” (45).

Bartha Ákos egyébként végig nagy hangsúlyt fektetett a fogalmi kérdések tisztázására; szinte minden egyes tanulmány egy hosszabb-rövidebb fogalomtörténeti áttekintéssel, illetve az ebből eredeztethető problémafelvetéssel indul. Bartha jó érzékkel kérdez rá az olyan terminusokra, mint a „nép” vagy a „népi szociográfia”; vizsgálódásaihoz pedig komoly előnyt jelentett az irodalomelméleti jártassága. Az általa „kentaurszerűnek” nevezett műfaj (a népi szociográfia úgy általában) ugyanis alkalmat kínál nem csak a politikai,

³ Bartha Ákos: *Falukutatás és önismeret. A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriumának (1931–1951) történeti kontextusa*. Sárospatak, 2013.

⁴ Bartha Ákos – Paár Ádám – Péterfi Gábor: *Népi blog. Az elmúlt évek írásai (2014–2016)*. Bp., 2016.

⁵ Bartha Ákos: *Populizmus, népiség, modernizáció. Fejezetek a kelet-közép-európai politikai gondolkodás 20. századi történetéből*. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.)

⁶ Papp István: A populizmus magyar válfaja. *Magyar Nemzet* 2017. július 1. 29.

⁷ Papp István: *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*. Bp., 2012. 13–36.

néprajzi vagy a történeti, de az irodalomelméleti megközelítésekre is. Ennek csúcspontja az 1934-ben megjelent *Kiskunhalom* episztemológiai vizsgálata (144–172). Bartha érdeklődését nyilván a sajátos formai-tartalmi viszony keltette fel: hogy a *Kiskunhalom* üzenete a magyar vidékre univerzálisan is értelmezhető legyen, Nagy Lajos egy fiktív falu (Kiskunhalom – Apostag) társadalmát írta le, kvázi tudományos eszközökkel (szociográfia). Persze a regény és a szociográfia határán illegő *Kiskunhalom* megírásakor valószínűleg a közérthetőség is legalább ennyire fontos szempont lehetett.

Az első fejezetblokkban a szerző nem csak hazai, de regionális összehasonlításokat is tett, és ezzel összefüggésben azt láthatjuk, hogy a magyar népi mozgalom méltatlanul kevés helyet kap az újabb külföldi szakirodalmakban, miközben Wincenty Witos lengyel, Stjepan Radić horvát és Alekszandar Sztambolijcski bolgár mozgalmi szinte minden nagyobb elemzésben feltűnnek. Hozzá kell tennünk azonban, hogy a kelet-közép-európai térségben amúgy úttörőnek számító román népiség vizsgálatának Bartha sem szentelt túlságosan nagy figyelmet (31, 35), holott Pászka Imre eszméletörténeti munkássága jól rávilágít a felvetett tartalmi és megnevezéssel kapcsolatos problémákra (is).⁸ Az 1901-től nagyjából a királyi diktatúra bevezetéséig (1938) tartó időszakban legalább három olyan román népi mozgalomról beszélhetünk, amely a szellemi és a politikai életben is jelentős nyomot hagyott. A *Sămănătorul* [Magvető] folyóirat körül sorakozó, többek között Nicolae Iorga nevével fémjelzett sămănătoristák már a 20. század elején a román irodalmi élet „nép” (azaz a parasztság) felé fordításán munkálkodtak. Bár ez a misszió ekkor még nem a bojársággal, sokkal inkább a nyugati mintájú polgársággal szemben határozta meg magát. Majd a narodnyik mozgalomban eszmélő, és az 1907-es parasztfelkelés idején a iași-i prefektúrán szolgálatot teljesítő Constantin Stere 1908-ban megírta a *Szociáldemokrácia vagy népiség?* című tanulmányát, teljesen új irányt szabva a román népi gondolat számára.⁹ Stere és hívei ekkor már a tanulmány címének román eredetijéből [Social democrație sau poporanism?] kölcsönözve poporanistáknak, azaz népieknek nevezték magukat. De hogyan fordíthatnánk magyarra az úgynevezett *țărănistă* mozgalmat, amely az 1923. évi román földosztás után már teljesen más célokért küzdött, mint az önmagukat felosztató poporanisták? [A román nyelvben a *țără* szó vidéket, a *țărăni* pedig parasztot jelent.] Ráadásul a magyar népiekkel ellentétben a *țărănistă* kapcsán nem „csak” szellemi ellenzékről beszélhetünk, hanem egy befolyásos politikai szárnyról is (Partidul Național Țărănesc [Nemzeti Parasztpárt]), amely rövid időre ugyan, de 1928-ban kormányt is tudott alakítani. Az 1945 utáni megváltozott politikai légkörben pedig egy teljesen újfajta népi variáns jelent meg, egyfelől a kommunisták, másfelől a velük szövetségre lépő Petru Groza vezette Ekésfront [Frontul Plugarilor] képviselésében.

Ezzel szemben a magyar népi mozgalom még az 1930-as évek második felében is ön-maga elismertetésén dolgozott, ahogy arra a szerző Kovács Imre legismertebb munkájának, *A néma forradalom* identitásstratégiai szempontú elemzésében érzékletes módon

⁸ *Román eszméletörténet 1866–1945. Önismeret és modernizáció a román gondolkodásban.* Vál., utószót írta Pászka Imre. Bp., 1994.; Pászka Imre: *A román hivatáselit.* Bp., 1999.

⁹ *Román eszméletörténet*, 125–147.

rámutatott (172–191). Beszédes, hogy Kovács Imre ezzel a munkájával nem a népi gondolat különállását, hanem annak rendszeren belülségét kívánta demonstrálni, vagy legalábbis kiharcolni. Bartha szerint Kovács célja a középosztály megszólítása, a vidéki nyomor budapesti közbeszéddé tétele lehetett. A harmadik rend alá szorultak ugyanis kevés érdeklődést mutattak arra, hogy még az olvasásra szentelt kevéske idejükben is a saját nyomorúságukkal szembesítsék magukat (135–144). De a Sértő Kálmán életpályáját feldolgozó tanulmányból (221–244) az is kiderül, hogy a Bisséről Budapestre vezető út végén az ott már berendezkedő Féja Géza a „népet” elhagyó és a „faluval szakító” suhancként tekintett a szerencsétlen sorsú költőre (226). Sokszor tehát szubjektív megítélés alá esett, hogy Budapesten vagy helyben lehet-e jobban a „népet” képviselni.

Ugyanakkor *A néma forradalmat* izgatási ügyként kezelő és rendszerszintű reflexekről tanúskodó bíraskodás gyorsan egyértelművé tette, hogy a vádlót és vádlottat antagonisztikus ellentétek választják el egymástól, annak ellenére, hogy Kovács Imre munkája valóban fővárosi szenzáció lett. Már a szerző egy korábbi elemzése is világossá teszi számunkra, hogy a népi mozgalom korabeli támadhatósága nem csak politikai természetű volt, de a népi szociográfia (mint szövegműfaj) „kentaurszerűsége” is erre adott alkalmat. Ugyanis a társadalmi valóság tudományos megközelítését csakis a szubjektív, szépirodalmi elemekkel tarkított stílus tehetette a politikailag befolyásos csoportok (főként a középosztály) számára érthetővé és érzelmileg vállalhatóvá (55–67). Mivel a sokszor radikális, de egyszerre mégis harmadikutas elképzelésekből adódóan a népi gondolat mozgalmi és nem pártpolitikai utakra terelődött, ezért a szóban forgó középosztály megnyerése a népiek elemi érdeke volt. A megnyerés alatt pedig a modernizáció szükségességének elfogadtatását kell értenünk.

A modernizáció többértelműségét és társadalmi következményeit a *Társadalmi krízisek, társadalompolitika, politikai konfliktusok. Modernizációs problémák Magyarországon a „nagy háború” látószögéből* című tanulmány (69–81) érzékelteti a leginkább. A szerző szomorú következtetése az, hogy a modernizáció ára szükségszerűen egy bizonyos társadalmi csoport vagyon- és létbiztonságának megszüntetése volt. Ám annak tematizálásában, hogy ennek a nagybirtokosok, a zsidók vagy a polgárság legyen az áldozata, nem csak a politikai, de a szellemi elit is részt vettek. A nagy háború látószögébe ugyanakkor beletartoztak az 1918-as és 1919-es forradalmak is, amelyek a jobboldali, míg a konszolidációs évek tapasztalatai főként a baloldali érvrendszert erősítették, általános ellenzéki konszenzust teremtve (politikait és szellemi egyaránt) az állami – tehát az erőszakos – újraelosztás szükségessége felől.

Egy másfajta látószöget jelentett az 1945-ös év, amely a népi mozgalom „fénykorát épp kettészeli” (271). Bartha jó érzékkel a ’felszabadulás’ kontra ’megszállás’ fogalmi vitában látja annak eredőjét, hogy a népi program bizonyos elemeinek megvalósulása (jogkiterjesztés, földosztás stb.) és az egyeduralomban érdekelt kommunisták kiszolgálása miként történhetett meg egy időben, ahogy az például Erdei Ferenc vagy Ortutay Gyula esetében is közismert. Ennek részleges magyarázatára ad alkalmat az a széles perspektívájú kollázs, amely a népi írók pályafutásán és a legfontosabb politikaelméleti munkáin végigzongorázva mutatja be a mozgalmon belüli demokráciaképek sokféleségét (270–291). A diverzitás

mellett a tanulmány érdekessége az, hogy egyúttal rávilágít a „nép” fogalmi arányváltozásaira is. Míg a korábbiakban a „nép” alanya szinte csak és kizárólag a parasztság volt, többek között annak magyar, tehát fajilag „magasabb rendű” jellege miatt, addig 1945 után a fajvédő tartalom eltűnt és egyre inkább az osztályharcos értelmezés került előtérbe. Ezzel összefüggésben ugyancsak elhomályosultak a parasztság „középosztályosítására” vonatkozó remények és egyre inkább a „dolgozók társadalma” vált elsőrendű céllá.¹⁰

Ideilleszkedik az az egyedi megközelítés is, amelyet Márai Sándor fogalmazott meg az 1938 és 1948 közötti időszak társadalomtörténeti fejleményeit illetően. Saját sorsán is keseregve joggal mondhatta, hogy a polgárság (a zsidó és nem zsidó gyökerű egyaránt) a különböző újraelosztó diktatúrák áldozata lett.¹¹ (47.) Ez a kronológiai berögződések miatt történetietlennek látszó felvetés már csak azért is megfontolásra érdemes, mert ebből kiindulva valamelyest érthetővé válik a polgárság ellehetetlenítésével szemben tanúsított társadalmi közömbösség is. Erre igyekeznek magyarázatot adni a Christian Gerlach és Götz Aly fémjelzte kutatások,¹² illetve ezeknek a hazai képviselői,¹³ miközben a vagyoni újraelosztás politikája felől közelítik meg a belőle következő jogfosztást és terrort.¹⁴ Például az Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCSA) 1940. évi létrehozásával az állam nem csak hosszú lejáratú kölcsönök biztosítását tudta vállalni, de 1944-ig szétosztott több mint 25 ezer hold földet is, amelyet 80%-ban jogfosztott zsidóktól szerzett meg korábban.¹⁵ A deportálások kapcsán pedig szinte felbecsülhetetlen mértékben jutott hozzá ingóságokhoz és ingatlanokhoz, amelyeket természetesen nem zsidók kaptak meg ezután. Mindezek a lépések komoly mértékben korrumpálták a magyar társadalmat és tették vagyoni, de erkölcsi értelemben is nehezen vállalhatóvá a németekkel, illetve a bábkormányokkal szembeni ellenállást. Így tehát komoly áttekintéssel rendelkezünk arról, miként válhatott például az antiszemitizmus reálpolitikai eszközzé, és tűnhetett fel a modernizáció alakjában egyúttal. A maga szörnyű logikájában ezáltal megválaszolhatónak tűnnek a Miként volt ez lehetséges?!-szerű kérdések is, egyre szűkebb térrénumot biztosítva az irracionalitásba kapaszkodó holokausz-elbeszélések számára.

Az első világháború után a környező országokban (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia) lezajlott földbirtokrendezést tárgyaló áttekintés ugyancsak hiánypótló (99–120). A magyar köztudatban meggyökeresedett nézet szerint a kisantant-országok földosztási politikája szinte csak és kizárólag a kisebbségbe szorult magyar lakosság gazdasági ellehetetlenítését, illetve a nemzetiségi arányok megfordítását szolgálta, amit a cseh és a

¹⁰ Az Ékésfronthoz újabban lásd Alexandru Nicolaescu: Írott szó a román parasztoknak. Esettanulmány az Ékésfront lapjáról (1944–1953). *Betekintő* 12 (2018) 4. sz. 3–11.

¹¹ Ehhez adalékul lásd Szabó Márton: A dolgozó mint állampolgár. Fogalomtörténeti tanulmány a magyar szocializmus három korszakáról. *Korall* 8 (2007) 27. sz. 151–171.

¹² Vö. François Furet: Egy illúzió múltja. *Esszé a 20. századi kommunista ideológiáról*. Bp., 2000. 13–40.

¹³ Bővebben lásd Götz Aly: *Hitler népállama. Rablás, faji háború és nemzeti szocializmus*. Bp., 2012.; Christian Gerlach – Götz Aly: *Az utolsó fejezet. A magyar zsidók legyilkolása*. Bp., 2005. 61–71., 131–202., 331–357.

¹⁴ Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérése. Diszkrimináció és társadalompolitika 1919–1944*. Bp., 2016.

¹⁵ Annak megválaszolása, hogy az állami redistribúció szükségszerű következménye-e a jogfosztás, egy külön kötet témája is lehetne, így jelen esetben nem áll módunkban kitérni rá.

román tapasztalatok javarészt alá is támasztanak, még ha nem is kizárólagos módon. A román földbirtokrendezést például nem csak az első világháború utáni területszerzés, de a korábbi évekre visszanyúló belpolitikai változások és az 1916-ban visszavonulásra kényszerülő román hadsereg mozgósítási politikája is indokolta. Azonban a tanulmányban bemutatott példák arról győznek meg minket, hogy a statisztikai adatok nem teljesen mérvadóak. „Az intézkedések nagyságrendjét tekintve megállapítható, hogy bár az 1920-as magyar földreformhoz képest Csehszlovákiában mintegy ötször, Jugoszláviában négyszer, Romániában pedig kilencszer több föld cserélt gazdát, az országok összterületéhez viszonyítva már nem tűnik ilyen radikálisnak az intézkedés. Magyarországon a földbirtokrendezés által a termőterületek 8,5%-a került kiosztásra, melyhez képest a román arányszám még így is igen magas (26%), azonban a csehszlovák adatok már nem ennyire meggyőzőek (13%), a jugoszláv arányokkal pedig már »körülbelül egyező színvonalon mozog« a magyarországi megoszlás” (117). A szerző itt a Kerék Mihály által 1939-ben közölt arányszámokra támaszkodik,¹⁶ de ha figyelembe vesszük a Rónai András által megállapított népsűrűségi mutatókat, a kép tovább bonyolódik. Ugyanis Rónai adatbázisa szerint (amely egyébként az 1930-as évet vette alapul), a szántóterületekhez viszonyított mezőgazdasági népsűrűség Zágráb környékén, Bosznia-Hercegovinában, a Kárpátalja keleti részén, a Déli-Kárpátoknak a Román-alföldre néző oldalán és a Székelyföldön volt a legmagasabb. Ezzel szemben a Cseh-medence, Morvaország és a magyar Alföld délkeleti részén élt a legkevesebb mezőgazdasági lakos.¹⁷ Ha pedig a szóban forgó országok abszolút népsűrűségi mutatóit vesszük alapul, akkor további érdekes összefüggésekre derülhet fény. Bár a szomszédokkal történő összevetésben Magyarország területe volt a legkisebb, Csehszlovákia (97 fő/ km²) után mégis hazánk volt a második legsűrűbben lakott ország (84 fő/ km²) ebben az időszakban. Ezzel szemben Jugoszlávia és Románia területe hiába volt két és félszer, illetve több mint háromszor nagyobb, a népsűrűségüket tekintve messze elmaradtak Magyarország mögött (Jugoszlávia: 49 fő/ km², Románia: 54 fő/ km²). Mindez tehát jól rávilágít a statisztika rugalmasságára, amely sajnos nem minden esetben tudja érzékelteni az észlelt probléma (jelen esetben a földéhség) súlyosságát, illetve a regionális összefüggéseket.

Némileg idekapcsolódik a Bajcsy-Zsilinszky Endre külpolitikai vízióit bemutató tanulmány is (251–270). Eszerint a mártír politikus hiába volt maga is szlovák származású, a környező népeket csak kevésbé ismerte, azokat kizárólag a radikális és sovinszta politikai formációk alapján ítélte meg. Ebből a szempontból csak későn, 1943-ban mutatkozott nála változás, amikor az addig mereven elutasított konföderációs terveket – nyilván a világháború alakulásától nem függetlenül – részben hajlandó volt elfogadni. A németseghoz fűződő viszonya azonban még ennél is érdekesebb. Ugyanis hiába ismerjük őt az antifasiszta ellenállás vezéralakjaként, a „német–magyar sorsközösség” gondolata, amely a

¹⁶ Az ONCSA-ról bővebben lásd Czuczor László: Az Országos Nép és Családvédelmi Alap (ONCSA) szervezete és működése. *Levéltári Szemle* 32 (1982) 43–56. Hámori Péter: ONCSA (Országos Nép- és Családvédelmi Alap). Egy szociálpolitikai és építészeti kísérlet Magyarországon 65 év távlatából. *Országépítő* 5 (2004) 2. sz. 5–12.

¹⁷ Kerék Mihály: *A magyar földkérdés*. Bp., 1939. 201.

hungarista végjáték miatt egy erősen terhelt toposzá vált, hosszú évekig még Bajcsy-Zsilinszky Endrétől sem állt távol. Azonban a Heidelbergben és Lipcsében szerzett kellemes ifjúkori tapasztalatai az 1930-as évek elején háttérbe szorultak, és az első világháború utáni német revansista mozgalmak iránt érzett szimpátiája is elillant. Bartha a pálfordulás okát a belpolitikai változásokban vélte megtalálni (a fajvédő párt megszűnése, illetve Gömbös Gyula visszatáncolása a kormánypártba), talán egy kissé alábecsülve az egyre inkább tendenciózussá váló németellenes közbeszéd jelentőségét. Bajcsy-Zsilinszky figyelem ezután Olaszország, az Anschlusst követően pedig Lengyelország felé fordult, majd 1940-től a délszlávokkal történő együttműködésben látta a kiutat. Valahogy mindig mellényúlt – mondhatnánk, azonban Bajcsy-Zsilinszky külpolitikai publicisztikáját amúgy is olyan berögződések uralták, amelyek retrospektíve csak nehezen rokoníthatók a szimultán jellemző demokratikus érvkészlettel. A „törzsökös” magyarság „történelmi küldetésébe, vezető szerepébe” vagy Erdély Magyarországhoz való „szerves kapcsolódásába” vetett hit arról tanúskodik, hogy ezek a címkék Bajcsy-Zsilinszky gondolkodásának alapjaiul szolgáltak, függetlenül attól, hogy mi volt az álláspontja a földkérdésről és a parasztságról. Így pályafutása, gondolatai, de még az emlékezete is ellentmondásos, amolyan „kentaurszerű”.

A kötetben szereplő tanulmányok többsége szintúgy a felemásság problémájába ütközik, amit a tárgyilagos hangnem, a szorgalmas forrásfeldolgozás és a fogalmi pedantéria általában képes feloldani. Ezért a vállalkozás nem csak hasznos, de egyúttal megoldásokat is kínál. Bartha Ákos pályafutását pedig azért érdemes figyelemmel kísérni, mert nem csak a politikusok és írók életében fontos tudunk, hogy honnan jöttek és merre mentek tovább. Az irodalomelméleti vizsgálatoktól az 1944-es ellenállásig vezető út még messzebbre is vezethet, amennyiben a szerző továbbra is képes kentaurszerű alakokra, történetekre lelni. Márpedig azokból van bőven.

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@btk.mta.hu, terjesztes@mta.btk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapiokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

